

IKONOGRAFIJA, METROLOGIJA I GRAFIJA BOSANSKOGA NOVCA KOVANOGA IZMEĐU 1461. I 1463. GODINE (NOVAC KRALJA STJEPANA II. TOMAŠEVIĆA)

U radu se analizira ikonografija, metrologija i grafija bosanskih novaca koje je kovao kralj Stjepan II. Tomašević za vrijeme svoje vladavine 1461.-1463. godine. Njegov je novac analiziran na temelju aversnih i reversnih obodnih legendi, aversnih oznaka i imena patrona kraljevstva; nanovo je klasificiran i određen redoslijed kovanja.

Uvod

Bosanski kralj i srpski despot Stjepan II. Tomašević (1461.-1463.) sin je kralja Stjepana Tomaša i Vojače. Radi sklapanja savezništva na Zapadu protiv turske opasnosti otac mu je uz papinu pomoć pokušao pronaći ženu u Milanu. S dopuštanjem kralja Matije Korvina Stjepan je u ožujku 1459. oženio kćer Lazara Brankovića i dobio srpsku despotovinu. Nakon očeve smrti u nerazjašnjenim okolnostima 1461. godine postao je bosanskim kraljem i u listopadu zatražio papinu pomoć protiv Turaka. Papa mu nije pomogao nego mu je poslao krunu kojom se Stjepan, navodno, okrunio već u studenom. Taj je čin, kao narušavanje prava ugarskoga kralja, izazvao Matijin protest i papino opravdanje. Stjepan se u lipnju 1462. godine kao vazal pokorio Matiji i turskome sultanu odbio plaćati danak. Zatražio je pomoć od Venecije, ali pomoć nije stigla. I ugarski kralj odbio mu je pomoći. Bila je to kazna za Stjepanovo uzimanje krune od pape, a zapravo je to bilo Matijino prepuštanje Bosne Turcima jer je procijenio da mu je za obranu južnih granica Ugarske, u sklopu strateškoga širokog južnog obrambenog pojasa od Vlaške do Jadrana, dovoljno držati samo sjeverni dio bosanskoga teritorija. U svibnju 1463. vojska sultana Mehmeda II. pregazila je bosansko kraljevstvo. Stjepan Tomašević predao se u gradu Ključu. Pogubljen je kod Jajca 5. lipnja zajedno s brojnim bosanskim plemstvom.¹

NOVAC KRALJA STJEPANA II. TOMAŠEVIĆA

Ikonografija

Cjeloviti kraljevski grb sa štitom, kacigom, plaštem, krunom i ukrasom na aversu i lik zaštitnika kraljevstva s mitrom i aureolom koji u ljevici drži pastoral, a desnicom blagoslivlja, na reversu su ikonografski motivi na novcu kralja Stjepana II. Tomaševića. Naslijeđeni su od prethodnika, kraljeva Tvrtka II. Tvrtkovića i Stjepana Tomaša. Na štitu aversnog heraldičkog prikaza nalazi se kruna na Stjepanovim denarima, kao i njegova

¹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58179> (pristupljeno 26. rujna 2018.)

oca,² a na poludenarima, zbog malog prostora, štit je izostavljen pa su prikazani kaciga, kraći plašt, kruna i ukras. Stjepan Tomaš je nakon prve dvije-tri godine vlasti na svojim denarima promijenio zaštitnika kraljevstva i umjesto sv. Grgura Nazijanskoga uveo, bez promjene u prikazu svetca, sv. Grgura Papu.³ Taj je svetac nastavio biti zaštitnikom bosanskoga kraljevstva i za Stjepana II. Tomaševića koji mu je pridružio i sv. Stjepana Protomartira.⁴

Metrologija

Kao i novac prethodnika Tvrtka II. Tvrtkovića i Stjepana Tomaša, novac kralja Stjepana II. Tomaševića kovan je prema težinskoj stopi turske akče, gdje jedan groš odgovara težini 1,5 akče; jedan denar jednoj akči; a poludenar polovici akče.⁵ Stjepan II. nije kovao groševe, a težine njegovih denara i poludenara odgovaraju idealnoj težini turske akče i njezinoj polovici (1,137 i 0,568 g). Metrološki su podatci o novcu kralja Stjepana II. Tomaševića pregledno dani u djelima I. Rengjela,⁶ a za ovaj su rad dopunjeni podacima iz kasnije literature i internetskih aukcija.

Promjer je Stjepanovih denara između 18 i 19 mm. Težine pojedinih vrsta jesu 1,08 g,⁷ 1,24 g,⁸ 1,15 g,⁹ 1,06 g,¹⁰ 0,94 g,¹¹ 1,12 (1,10) g¹² i 1,10 g.¹³ Promjer je poludenara 15 mm, a prosječna je težina 0,55 g.¹⁴

² Bosanska se kruna na štitu nalazi od 1409. godine, kad ju je kao heraldički motiv uveo kralj Stjepan Ostoja. Od prosinca 1422. godine, za kralja Tvrtka II. Tvrtkovića, ta je kruna *sveta (sacra nostra corona)* i tu ideju baštine Stjepan Tomaš i Stjepan II. Tomašević. O tome vidjeti: *Sulejmanagić, Amer, Ikonografija, metrologija i grafija bosanskoga novca kovanoga između 1428. i 1443. godine (novac kralja Tvrtka II. Tvrtkovića)*, Numizmatičke vijesti, 70., Zagreb, 2017., str. 176.-177.

³ To je sv. Grgur Veliki.

⁴ Sv. Stjepan Protomartir bio je svetac po kojemu je pri krštenju dobio ime prvi ugarski sveti kralj. Bosanski kralj Stjepan II. Tomašević u presudnim je vremenima za svoje kraljevstvo izborom novoga zaštitnika dvojnoga značenja želio udovoljiti i papi i ugarskome kralju. Na njegovim denarima taj svetac izgleda kao biskup, ali je obodnom legendom označen kao kralj (S STEPAN D G R). O tome vidjeti: *Sulejmanagić, Amer, Novac podložnika bosanskih vladara*, Numizmatičke vijesti, 66., Zagreb, 2013., str. 66.

⁵ O tome vidjeti: *Sulejmanagić, Amer, Srednjovjekovna bosanska država pod turskim pritiskom (1414. - 1463.) - monetarni aspekt*, Numizmatičke vijesti, 60., Zagreb, 2007., str. 129.-134.; *Isti, Ikonografija, metrologija i grafija bosanskoga novca kovanoga između 1428. i 1443. godine (novac kralja Tvrtka II. Tvrtkovića)*, str. 178.-179.

⁶ *Rengjeo, Ivan, Novci bosanskih banova i kraljeva*, Glasnik Zemaljskog muzeja LV 1943., Sarajevo, 1944., str. 287.-288.; *Isti, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien*, Akademische Druck u. Verlagsanstalt, Graz, 1959., str. 91.-93.

⁷ Denar I. vrsta (prosječna težina 4 primjerka). Oznake vrsta i varijanti novaca dane su prema autorovoj klasifikaciji. Usporedba s klasifikacijama drugih autora dana je u tablici konkordancije.

⁸ Denar I.a. vrsta (1 primjerak).

⁹ Denar II. vrsta (1 primjerak).

¹⁰ Denar III. vrsta (prosječna težina 2 primjerka).

¹¹ Denar V. vrsta (prosječna težina 2 primjerka).

¹² Denar VI. vrsta (prosječna težina 9, odnosno 13 primjerka).

¹³ Denar VIII. vrsta (1 primjerak).

¹⁴ Poludenar I. vrsta (prosječna težina 3 primjerka).

Klasifikacija novca kralja Stjepana Tomaševića

Aversni i reversni prikazi na denarima (grb; odnosno zaštitnik kraljevstva) i poludenarima (kaciga, kraći plašt, kruna i ukras; odnosno zaštitnik kraljevstva) standardni su pa su kao temelj za klasificiranje novca kralja Stjepana II. Tomaševića, uz aversne i reversne obodne legende (na hrvatskom ili latinskom jeziku;¹⁵ odnosno s imenima dvaju patrona kraljevstva), poslužile i aversne oznake uz grb (ljiljan, peterokraka zvijezda u peterokutu svijenih stranica, slova A, II i R) te reversna oznaka uz patrona (slovo n). Stjepanov je novac razvrstan ovako:

denari I. vrste (ljiljan - peterokraka zvijezda u peterokutu svijenih stranica, obodna legenda na hrvatskom jeziku na aversu; patron kraljevstva sv. Grgur Papa na reversu);

denari I.a. vrste (ljiljan - peterokraka zvijezda u peterokutu svijenih stranica, obodna legenda na hrvatskom jeziku na aversu; patron kraljevstva sv. Grgur Papa, slovo n na reversu);

denari II. vrste (peterokraka zvijezda u peterokutu svijenih stranica, obodna legenda na hrvatskom jeziku na aversu; patron kraljevstva sv. Grgur Papa na reversu);

denari III. vrste (A - peterokraka zvijezda u peterokutu svijenih stranica, obodna legenda na hrvatskom jeziku na aversu; patron kraljevstva sv. Grgur Papa na reversu);

denari IV. vrste (II - peterokraka zvijezda u peterokutu svijenih stranica, obodna legenda na hrvatskom jeziku na aversu; patron kraljevstva sv. Grgur Papa na reversu);

denari V. vrste (R - peterokraka zvijezda u peterokutu svijenih stranica, obodna legenda na latinskom jeziku na aversu; patron kraljevstva sv. Grgur Papa na reversu);

denari VI. vrste (R - peterokraka zvijezda u peterokutu svijenih stranica, obodna legenda na hrvatskom jeziku na aversu; patron kraljevstva sv. Grgur Papa na reversu);

denari VII. vrste (R - peterokraka zvijezda u peterokutu svijenih stranica, obodna legenda na latinskom jeziku na aversu; patron kraljevstva sv. Stjepan na reversu);

denari VIII. vrste (R - peterokraka zvijezda u peterokutu svijenih stranica, obodna legenda na hrvatskom jeziku na aversu; patron kraljevstva sv. Stjepan na reversu);

poludenari I. vrste (obodna legenda na hrvatskom jeziku na aversu; patron kraljevstva sv. Grgur Papa na reversu).

Sustavna se periodizacija novca kralja Stjepana II. Tomaševića, zbog vrlo kratke vladavine, ne može izvesti, ali sigurno se vremenski prioritet u kovanju treba dati novcu sa sv. Grgurom Papom, a novac sa sv. Stjepanom kovan kasnije, što ne isključuje i istovremeno kovanje denara s oba zaštitnika kraljevstva pri samom kraju vladavine.

¹⁵ Napomena lektora: Hrvatska riječ kralj u slovnom obliku CRAGL, zapisana prema ondašnjem talijanskom grafijskom sustavu, usvojenom i za zapisivanje hrvatskih riječi.

Shematski prikazi novca kralja Stjepana II. Tomaševića s redoslijedom kovanja dani su sljedećim slikama:

<p>Av.</p> 	<p>Denar vrsta I.</p> <p>hrvatski jezik</p>	<p>Rv.</p> 	SV. GRGUR PAPA
<p>Av.</p> 	<p>Denar vrsta I.a.</p> <p>hrvatski jezik</p>	<p>Rv.</p> 	
<p>Av.</p> 	<p>Denar vrsta II.</p> <p>hrvatski jezik</p>	<p>Rv.</p> 	
<p>Av.</p> 	<p>Denar vrsta III.</p> <p>hrvatski jezik</p>	<p>Rv.</p> 	
<p>Av.</p> 	<p>Denar vrsta IV.</p> <p>hrvatski jezik</p>	<p>Rv.</p> 	

Slika 1. Shematski prikaz novaca kralja Stjepana Tomaševića - 1.

<p>Av.</p> 	<p>Denar vrsta V.</p> <p>latinski jezik</p>	<p>Rv.</p> 	<p>SV. GRGUR PAPA</p>
<p>Av.</p> 	<p>Denar vrsta VI.</p> <p>hrvatski jezik</p>	<p>Rv.</p> 	
<p>Av.</p> 	<p>Poludenar vrsta I.</p> <p>hrvatski jezik</p>	<p>Rv.</p> 	
<p>Av.</p> 	<p>Denar vrsta VII.</p> <p>latinski jezik</p>	<p>Rv.</p> 	
<p>Av.</p> 	<p>Denar vrsta VIII.</p> <p>hrvatski jezik</p>	<p>Rv.</p> 	

Slika 2. Shematski prikaz novaca kralja Stjepana Tomaševića - 2.

Usporedba moje klasifikacije novca kralja Stjepana Tomaševića s klasifikacijama drugih autora dana je u tablici konkordancije:¹⁶

Tablica konkordancije

Nominalna vrijednost	A.S. 2019.	I.R. 1959.	A.H. 2012.
	Vrsta	Vrsta/varijanta	Vrsta/varijanta
Denar	I.	II. (br. 1144-1147)	II. (br. 790-792 i 794-795)
	I.a	II. (br. 1148)	II. (br. 793)
	II.	IV. (br. 1151)	IV. (br. 798)
	III.	III. (br. 1149-1150)	III. (br. 796 i 797)
	IV.	III.*	
	V.	V. (br. 1152-1154)	V. (br. 799 i 801)
	VI.	I. (br. 1131-1137 i 1139-1143a)	I. (br. 773-785 i 787-789)
	VII.	V. (br. 1153)	V. (br. 800)
	VIII.	I. (br. 1138)	I. (br. 786)
Poludenar	I.	Poludenar (br. 1155-1157)	Poludenar (br. 802-804)

* Klasificirano prema sugestiji iz Dobričić, Julijan, Neobjavljena sigla na dinaru bosanskog kralja Stefana II. Tomaševića

Slika 3. Tablica konkordancije vrsta novca kralja Stjepana Tomaševića

¹⁶ I. R. 1959. - *Rengjeo, Ivan*, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien; A.H. 2012. - *Hadžimehmedović, Amir*, Novac srednjovjekovne Bosne, izdanje autora, Sarajevo, 2012. Klasifikacije u djelima drugih autora nisu navođene jer one potpuno slijede klasifikaciju iz Rengjelova Corpusa.

Grafija

Novci kralja Stjepana II. Tomaševića izrađeni su znatno bolje od novaca njegovih prethodnika koji su vladali znatno dulje, ali su kovali prilično brzo i u velikoj količini. Iako je njegov novac kovan samo dvije godine, broj raspoloživih primjeraka govori da produkcija nije bila obilna, a kvaliteta izrade upućuje na znatnu pažnju u tom poslu. Isti tip prilično ujednačenih gotičkih slova nalazimo na obje nominalne vrijednosti i na svim vrstama denara.

Standardna grafija korištena je gotovo potpuno. Na nekim primjercima slovo L je zamijenjeno slovima n i M, slovo n slovom L, a u jednom su slučaju slova L i n zamijenjena grčkim slovom Λ, kao i slovo I slovom T. Na denarima sa sv. Stjepanom kao zaštitnikom kraljevstva slovo D je dano zrcalno kao C. Križ se javlja kao *initial mark* aversnih obodnih legendi, osim na denarima s obodnim legendama na latinskome jeziku. Uz grb se javljaju ljljan, peterokraka zvijezda u peterokutu svijenih stranica, slova A, II i R, a uz patrona slovo n.

Novac kralja Stjepana Tomaševića

Denar vrsta I.

Slika 4. I. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića

Denar vrsta I.

✠ STEFAN ORACU ✠
S GREGORI PAPA

✠ STEFAN ORACU ✠
S GREGORI PAPA

✠ STEFAN ORACU ✠
S GREGORI PAPA

✠ STEFAN ✠ORACU ✠
S GREGORI PAPA

Slika 5. I. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - legende

Denar vrsta I.

ABCDEFGHIJNOPRST ✠ ✠

Slika 6. I. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - grafija

Denar vrsta I.a.

Rv.

Slika 7. I.a. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića

Denar vrsta I.a.

✠ STEFAN ORACU ✠
S GREGORI PAPA R

Slika 8. I.a. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - legenda

Denar vrsta I.a.

ACERGIUNOPRST * ✚ ⬠ R

Slika 9. I.a. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - grafija

Denar vrsta II.

* STAPAN ORAGU ⬠
S GRAGO RI PAPA

Slika 10. II. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - legenda

Denar vrsta II.

ACERGIUNOPRST * ⬠

Slika 11. II. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - grafija

Denar vrsta III.

Av.

Av.

Rv.

Slika 12. III. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića

Denar vrsta III.

* STAPAN ORAGU ⬠
S GRAGO RI PAPA
* STAPAN ORAGU ⬠
S GRAGO RT PAPA

Slika 13. III. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - legende

Denar vrsta III.

ACAFGIUOPRST * A ☼
T

Slika 14. III. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - grafija

Denar vrsta IV.

Slika 15. IV. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića

Denar vrsta IV.

* STEPAN DRAGU II ☼
S GREGO RI PAPAE

Slika 16. IV. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - legenda

Denar vrsta IV.

ACAFGIUNOPRST * II ☼

Slika 17. IV. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - grafija

Denar vrsta V.

Slika 18. V. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića

Denar vrsta V.

STEFAN RAGIS O R
 SEREG ORI PAPA
 STA S R R
 S SEREGO PAPA

Slika 19. V. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - legende

Denar vrsta V.

REGINORST R

Slika 20. V. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - grafija

Denar vrsta VI.

Slika 21. VI. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića

Denar vrsta VI.

ACCFGIUNOFRST * R☉
 RU
 AA

Slika 23. VI. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - grafija

Denar vrsta VII.

Slika 24. VII. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića

Denar vrsta VII.

STEFAN RAGISO R☉
 S STE PAN O·G·R·

Slika 25. VII. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - legenda

Denar vrsta VII.

ACCFGIUNOFRST R☉·

Slika 26. VII. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - grafija

Denar vrsta VIII.

Slika 27. VIII. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića

Denar vrsta VIII.

✱ STĀPĀ N ORĀGM R ✱
S STĀ PĀN· O·G·R:

Slika 28. VIII. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - legenda

Denar vrsta VIII.

R O G R G M P R S T ✱ R ✱ ::

Slika 29. VIII. vrsta denara kralja Stjepana Tomaševića - grafija

Poludenar vrsta I.

Slika 30. I. vrsta poludenara kralja Stjepana Tomaševića

Poludenar vrsta I.

STĀPĀ N ORĀGM ✱
S R O G O R I PĀPĀ
STĀPĀ N ORĀGM ✱
S R O G O R I PĀPĀ

Slika 31. I. vrsta poludenara kralja Stjepana Tomaševića - legende

Poludenar vrsta I.

R O G R G I N O P R S T ✱

Slika 32. I. vrsta poludenara kralja Stjepana Tomaševića - grafija

Pregled težina novca kralja Stjepana II. Tomaševića prema nominalnim vrijednostima, vrstama i redosljedu kovanja dan je u sljedećoj tablici:

		sustav osmanske akče (akča = 1,137 g)		
		1 akča = 1/4 tabriskog miskala = 6 nahuda = = 1/3 rimske drahme = 1 skrupul = 1,137 g		
		vrsta	denar = 1 akča 1,137 g	poludenar = 0,5 akče 0,568 g
kralj Stjepan II. Tomašević	denar	I.	1,08 g	
		I.a.	1,24 g	
		II.	1,15 g	
		III.	1,06 g	
		IV.	-	
		V.	0,94 g	
		VI.	1,10 g	
		VII.	-	
	VIII.	1,10 g		
	poludenar	I.		0,55 g

Izvori ilustracija:

- Slike 1.-3., 5., 6., 8.-11., 13., 14., 16., 17., 19., 20., 22., 23., 25., 26., 28., 29., 31., 32.* autor
- Slika 4. Rengjeo, Ivan, Novci bosanskih banova i kraljeva, Rengjeo, Ivan, Corpus der mittelalterlichen ..., Zbirka Zavičajnog muzeja Visoko, Zbirka Historijskog muzeja BiH*
- Slika 7., 18., 24., 27. Rengjeo, Ivan, Novci bosanskih banova i kraljeva*
- Slika 12. Rengjeo, Ivan, Novci bosanskih banova i kraljeva, Zbirka Zavičajnog muzeja Visoko*
- Slika 15. Dobrinić, Julijan, Neobjavljena sigla na dinaru bosanskog kralja Stefana II Tomaševića*
- Slika 21. Rengjeo, Ivan, Novci bosanskih banova i kraljeva, Zbirka Zavičajnog muzeja Visoko, Zbirka Historijskog muzeja BiH, Hadžimehmedović, Amir, Novac srednjovjekovne Bosne*
- Slika 30. Rengjeo, Ivan, Novci bosanskih banova i kraljeva, Hadžimehmedović, Amir, Novac srednjovjekovne Bosne*

Izvori:

- Dobrinić, Julijan, Neobjavljena sigla na dinaru bosanskog kralja Stefana II Tomaševića, Numizmatičke vijesti, 42., Zagreb, 1989., str. 45.-46.*
- Hadžimehmedović, Amir, Novac srednjovjekovne Bosne, izdanje autora, Sarajevo, 2012.*
- Rengjeo, Ivan, Novci bosanskih banova i kraljeva, Glasnik Zemaljskog muzeja LV 1943., Sarajevo, 1944., str. 237.-291.*
- Rengjeo, Ivan, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien, Akademische Druck u. Verlagsanstalt, Graz, 1959.*

Literatura:

Sulejmanagić, Amer, Srednjovjekovna bosanska država pod turskim pritiskom (1414. - 1463.) - monetarni aspekt, Numizmatičke vijesti, 60., Zagreb, 2007., str. 127.-173.

Sulejmanagić, Amer, Novac podložnika bosanskih vladara, Numizmatičke vijesti, 66., Zagreb 2013., str. 44.-79.

Sulejmanagić, Amer, Ikonografija, metrologija i grafija bosanskoga novca kovanoga između 1428. i 1443. godine (novac kralja Tvrtka II. Tvrtkovića), Numizmatičke vijesti, 70., Zagreb, 2017., str. 175.-216.

Internet:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58179> (pristupljeno 26. rujna 2018.)